

3. Гуманізація, що полягає у створенні всесторонньо-гармонійного розвитку особистості.

Аналізуючи теоретичну і практичну педагогічну діяльність Омеляна Партицького, відзначаючи серед рис його характеру розумний прагматизм, цілеспрямованість, наполегливість, працелюбство (аж до нестями), доходимо висновку, що і його педагогічні й філологічні праці, історичні, літературознавчі, краєзнавчі дослідження були підпорядковані одному – національному вихованню підростаючого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брокгауз Ф.А., Нефрон И.А. Энциклопедический словарь. – СПб., 1893. – Т. 9. – С. 893–894.
2. Брокгауз Ф.А., Нефрон И.А. Энциклопедический словарь. – СПб., 1902. – Т. 36. – С. 689–691.
3. Брокгауз Ф.А., Нефрон И.А. Энциклопедический словарь. – СПб., 1892. – Т. 6. – С. 232–233.
4. Діло. – Львів, 1891. – Ч. 127. – 140.
5. Діло. – Львів, 1891. – Ч. 260. – 273.
6. Згарській Єв. Фреблівська метода // Газета школьна. – Львів, 1876. – Ч. 10. – С. 77–79.
7. Ковалюк Р. Краєзнавчі мотиви в науково-організаційній діяльності Омеляна Партицького // Історичне краєзнавство і національне виховання. Матеріали наук.-практ. конф. – Львів, 27 травня 1994. – Львів: Ред.-вид. відділ Львів. ун-ту, 1994. – С. 32–33.
8. ЛНБ ім.В.Стефаніка. – Відд. рук. – Ф.154, од.зб. 3, папка 1. Арк. 1.
9. Партицький О. Червона Русь в часах передісторичних // Галичанин. – Львів, 1863.
10. Партицький О. Старинна історія Галичини. – Львів: Друк. НТШ, 1894. – Т.1. Від VII віку перед Христом до року 110 по Христі. – 372 с.
11. Руска читанка для низших клас середних шкіл. (У 2ч): Ч.2 /Уложив О.Партицький. – Львів: Накл. т-ва “Просвіта”, 1871. – VII. – 1, 572, 135 с.
12. ЦДІАУ у Львові. – Ф. 309, сп. 1. – Зб. 39. – С. 2.

УДК 37 (09)

Філімонова Т.В.

ГЕНДРИХІВСЬКА АНТОНІНА ІВАНІВНА: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА ПЕРСОНАЛІЯ

Перебуваючи у пошуках шляхів демократизації, гуманізації та індивідуалізації навчально-виховного процесу, гармонійного взаємозв'язку між учнями і вчителями, самоактуалізації як найвищого рівня розвитку особистості, сучасна педагогічна наука звертається до історії освіти, до історії практики вітчизняної школи.

Для істориків педагогіки цікавим, напрочуд плідним, наповненим пошуками, експериментами, новаторством є період другої половини XIX – початку XX століття. Саме в цей період відбувається становлення національної системи освіти та виховання, українізація педагогічної науки, розвиток суспільних наук, публіцистики, мистецтва, поява яскравого сузір'я талановитих педагогів, учених, громадських діячів, літераторів, мовознавців тощо.

З'ясування тенденцій і напрямів розвитку української освіти може відбуватися крізь призму діяльності педагогів, науковців, які жили і працювали в той історичний період. Софія Русова, Борис Грінченко, Спиридон Черкасенко, Ольга Дорошенко, Валентина Дюшен, Ігор Сікорський та інші – це ті історико-педагогічні постаті, внесок яких у розвиток української школи є вагомим і багатозначним для сучасної освіти.

Помітне місце серед них посідає і Гендрихівська Антоніна Іванівна, яка стояла у витоків становлення суспільного дошкільного виховання.

Антоніна Іванівна народилася в 1885 році в Старобільському повіті Харківської губернії, в сім'ї поліцейського урядника і земської акушерки. Майбутня вчителька навчалась у 2-й Харківській жіночій гімназії, яку закінчила із золотою медаллю і отримала право викладати російську мову і історію (1901). Під час навчання молода гімназистка захопилась

політичною діяльністю: брала участь в учнівських гуртках політичного спрямування, виконувала різні дрібні партійні доручення: розповсюджувала “Искру”, зберігала прокламації та нелегальну літературу тощо. Таке захоплення політикою мало не закінчилось виключенням Антоніни з 8-го класу гімназії, проте їй вдалося закінчити навчальний заклад з відзнакою.

Після закінчення гімназії А.І.Гендрихівська продовжує політичну діяльність – веде пропагандистську роботу у підпільних гуртках для робітників. Але, не зважаючи на захопленість політичною справою, Антоніна Іванівна і тоді, і впродовж всього життя не була членом жодної політичної партії, лише була зареєстрована в Спілці працівників освіти з часу її заснування.

Пропрацювавши півтора роки в дитячому садку, Антоніна Іванівна в 1901 році переїжджає на Криворізький рудник, бо туди було вислано її чоловіка за участь у студентських заворушеннях (прізвище чоловіка в особових документах не вказується). Там А.І.Гендрихівська працює в різних дитячих установах, яслах, майданчиках, в школі для розумово відсталих.

У 1906 році вона переїжджає в Каховський район (Вознесенський рудник), де працює два роки завідуючою школою при одній із шахт. А.І.Гендрихівська була допитливим і ініціативним учителем, не зупинялася на досягнутому. Так, у 1908 р. вона прослухала 2-х річні педагогічні Фребелівські курси, які закінчила в 1911 році, та вищі жіночі курси (природниче відділення) у Харкові. Після закінчення навчання Антоніна Іванівна виграв конкурс і зараховується на посаду вчителя початкових міських шкіл м. Харкова.

Професійні інтереси молодого педагога були спрямовані на дошкільництво, яке в той час являло собою цілком нову галузь педагогічної роботи і давало широкий простір для розвитку ініціативи і творчості. Її подальші педагогічні уподобання сконцентрувалися навколо вивчення дитини, обґрунтування дошкільної педагогіки на педологічних засадах.

Підкреслимо, що в ці роки педологія, як комплексна наука, яка вивчала біологічні, соціологічні, психологічні, педагогічні підходи до дитини у їх взаємозв'язках і взаємообумовленнях, була дуже популярною і вважалася найперспективнішою серед усіх інших наук. Тому далеко не випадково нею захопилася молодий науковець.

Насиченою була громадська і педагогічна діяльність: з 1908 по 1914 рр. педагог працює в педагогічному музеї Харківського педагогічного товариства як секретар та його член, має наукове місячне відрядження до Москви для вивчення роботи з “дефективними” дітьми. В 1914 році очолює допоміжну школу для розумово відсталих дітей, де пропрацювала до 1916 року. Завідує “Притулком для чоловіків, відкликаних в запас”, організовує клуби для підлітків, керує першими в Харкові курсами з ручної праці, де підготувала і прочитала дві лекції з цієї проблеми.

У 1914 році в Харкові виділилося невеличке коло педагогів-педологів, серед них і Антоніна Іванівна, які заснували “педологічний музей”. Гурток ставив за мету вивчення дитини, поставивши практичну роботу на наукові засади. Об'єднувалися гуртківці навколо відомого тоді в Харкові лікаря-педолога А.З. Рабіновича. Але, як розповідала сама А.І. Гендрихівська, гуртківці мали різні політичні погляди, і з цієї причини у 1917 році гурток розпався.

Підхопивши ідею створення більшовицькою владою нової трудової школи, гурток у якому залишилось 5-7 членів утворив на початку 1918 року перші курси “трудова школа в світлі соціалізму”. Педагог згадує, як вони хвилювались: чи зрозуміють їх інші. І от перша лекція Григорія Гринька “розірвалася як бомба: у молоді горять очі, старі – похмурились”. З кожним днем успіх курсів ріс, на лекції йшов весь учительський Харків [1: 36–38].

У 1919 р на основі діяльності гуртка, виникла ідея створення часопису “Учитель і школа” – щомісячного професійного педагогічного органу. Кошти на часопис видала губернська спілка вчителів. А.І.Гендрихівська і її колеги ставили своїм завданням зробити часопис “живим осередком збирання й кристалізування всіх творчих сил учительства

Харківської губернії в двох напрямках: захисту професійних його інтересів та поліпшення педологічної його роботи” [1: 36-38].

І хоча вийшло всього три номери (січень-квітень) в ньому були видрукувані статті Г.Гринька “Ідея трудового виховання в світлі соціалістичного світогляду”, та стаття про К.Ушинського, стаття Г.Попової “Трудова школа й дитячі клуби”, О.Попова “Пам’яті Ушинського”, І.Ососкова “Боротьба за ортографію” та “На шляху до нової школи”, крім того матеріали педагогічного, профільного та бібліографічного характеру.

У пореволюційній Україні утворилася надзвичайно складана політична та соціально-економічна ситуація, яка прямо позначилася на становищі дітей. В результаті громадянської війни, постійної зміни влади, розрухи, голоду, епідемій з’явилося дуже багато безпритульних дітей дошкільного і шкільного віку. Радянська влада, намагаючись поліпшити ситуацію з безпритульністю, започаткувала ряд заходів, і серед них організацію дитячих майданчиків й клубів, де діти проводили свій час. Маючи багатий практичний досвід у цій царині (з 1916 року), А.І.Гендрихівська завідує клубами і майданчиками м. Харкова, які, на думку педагога, мали велике значення для всебічного розвитку дитини, виступали природним шляхом розгортання дошкільної мережі, шляхом перетворення літніх дитячих майданів на дошкільні дитячі садки з довготривалим днем, дошкільні групи з скороченим днем, дитячі кімнати й куточки.

Головною ідеєю Антоніни Іванівни було створення на основі дитячих майданчиків постійних закладів. “Натуральним шляхом для такого масового розгортання дошкільної мережі, – стверджувала педагог, – має стати шлях масового перетворення літніх дитячих майданів на дошкільні стаціонари різних типів: нормальні дитсадки з довготривалим днем, дошкільні групи з скороченим днем, дитячі кімнати й куточки” [2: 19–20].

Але зі створенням дитячих майданчиків виникали великі труднощі, що полягали в забезпеченні кадрами й відповідній їх підготовці. Антоніна Іванівна пропонувала розгорнути широку мережу короткотермінових курсів, семінарів та конференцій, що давали б основні знання, загальні вказівки для перших кроків роботи. Головним завданням курсів А.І.Гендрихівська вважала, у дусі того часу, “не ослабити обслуговування жіноцтва й господарських потреб нашої країни, не повертати дітей до ізольованого хатнього оточення, а продовжувати й поглиблювати комуністичне виховання малечі, готуючи їх до дальшої ланки – до школи” [2: 19].

Поряд з загальними проблемами педагог розглядає й методичні питання, наприклад: малювання та ліплення з дітьми; запровадження різних занять на майданчиках тощо. Антоніна Іванівна вивчає дитячий рух на Україні, який вважає “основою соціального виховання” та “єдиною формою організації виховання дитинства”. Це вивчення, на її думку, не повинно мати академічного характеру, а бути практичним дослідженням життя чисельних дитячих організацій, що існували в Україні.

Наукова робота Антоніни Іванівни спрямовувалась Головним управлінням соціального виховання Наркомосу УСРР: вона була одним із співавторів I-го і II-го випусків “Руководства по соціальному вихованню” (1921; 1922), співробітничала в журналах “Соціальне виховання”, була членом редакційної колегії журналу “Учитель и школа”.

Крім того, Антоніна Іванівна проводила велику лекторську роботу – вела заняття і лекції з теорії і практики соціального виховання на різних курсах для вчителів і дошкільних працівників.

У кінці 1918 р. А.І.Гендрихівську призначають завідуючою секції дошкільного виховання при Губернському відділі народної освіти (ГУБВНО), де вона спрямовує зусилля для розвитку дошкільля, вивченню методики виховання дітей в дитячих садках.

У кінці 1920 року Антоніна Іванівна переводиться в Головне управління соціального виховання як член колегії. Під час роботи в Головоцвуху організує кафедру соціального виховання при Харківському інституті народної освіти, де працює до 1924 року. В цей час веде як освітянську, так і суспільну діяльність: організує студентські групи, комітети,

гуртки. 3 січня 1923 року А.І.Гендрихівську призначають на посаду заступника голови Науково-педагогічного комітету Головоцвиху.

Педагог бере участь у роботі над третім випуском “Руководства по соціальному вихованню” (1923), керує роботою науково-методичної комісії з питань соціального виховання в Харкові та на місцях, розробляє питання про вивчення дитячих колективів.

З 1928 року Антоніна Іванівна працює як науковець. Вона дійсний член Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІПу), де керує дошкільною секцією, професор факультету соціального виховання Харківського інституту народної освіти, де очолює дошкільний відділ, працює в Науковому педагогічному комітеті Укрсоцвиху.

24 вересня 1928 року в Харкові відбулася друга Всеукраїнська дошкільна конференція, на яку вперше було запрошено представників переддошкільного виховання. На порядку денному стояло обговорення чергового випуску “Порадника по дошкільному вихованню”, виданого Народним комісаріатом освіти у 1928 р., зміст якого викликав широку дискусію. А.І.Гендрихівська виступила з пропозицією про необхідність прийняття чіткої програми діяльності дитячого дошкільного закладу, про завдання, що стоять перед дошкільною установою. Вона вважала, що матеріали подані до Пораднику, потрібно дедалі конкретизувати, а це неминуче призводить до створення відповідної програми.

На початку 30-х років школа України озброюється черговим гаслом, яке висунула партія – це гасло “політехнізації”. Воно набуло характеру кампанії, не обійшло й дошкільня. Не обминула своєю увагою цю проблему і Антоніна Іванівна, вважаючи, що справа політехнізації дошкільного виховання має розгортатися шляхом тісного зв’язку дитячої установи з громадсько-виробничою сферою. Педагог була впевнена, що на той час погано організованою є справа з набуттям дітьми політехнічно-трудова навичок і знань. А тому пропонувала використовувати в дитячих дошкільних установах новий метод – “соціалістичні” змагання [2: 12].

У 1933 р. Наркомос УСРР затверджує книгу “Робота дошкільного закладу восени і взимку” (молодша група), яку склали члени УНДІПу під керівництвом і за редакцією А.І.Гендрихівської. Книга досить докладно і об’єктивно висвітлює головні завдання педагогічної роботи в дошкільному закладі, подає розгорнені робочі плани, аналізує зміст, форми і методи роботи з дітьми молодшої групи.

Ведучи мову про виховання дітей, А.І.Гендрихівська не обходить увагою і такі питання як підвищення кваліфікації дошкільного працівника. В умовах розгортання дошкільного виховання в країні великого значення набував той факт, хто буде виховувати дітей, з якими знаннями прийде вихователь до дитячої установи. Антоніна Іванівна вважала, що педагог-дошкільник відіграє значну роль в розбудові дошкільного виховання, і пропонувала створювати курси для підвищення кваліфікації педагогічних працівників, відкривати заочні відділення при вищих навчальних закладах.

Ще одне питання, яке намагалася розв’язати педагог – чи потрібна дошкільному вихованню гувернантка? Оскільки в 20-і роки почали поширюватися приватні дошкільні групи, гостро постало питання: чи потрібно їх організувати? Педагог рекомендувала батькам погоджуватись на запропоновані Народним комісаріатом освіти самооплатні групи (5-20 дітей), куди виховательку з певною професійною освітою призначає Народний комісаріат. Але ні в якому разі не потрібно запрошувати так звану “виховательку” (гувернантку) без певної освіти та підготовки [3, 2].

Непростим в біографії А.І.Гендрихівської був період після 1930-х років, коли піддаються різкій критиці практично всі педагоги-педологи, нароби яких йдуть всупереч із вимогами комуністичного виховання. Вивчивши публікації Антоніни Іванівни, можна побачити, що до 1930 року вона є прихильником педологічного напрямку. Після 1931 року педагог повністю змінює свою позицію, називаючи педологію “буржуазною наукою”, виступає за політехнізм, політичне виховання, проти застосування дитячих казок, особливо народних, у дитячому садку.

Одним словом, А.І.Гендрихівська критикує все те, що не вкладається в партійну програму “радянського” виховання дошкільника початку 1930-х років, коли запрацювала політична машина репресій проти всього, що було напрацьовано в 1920-і рр.

Антоніна Іванівна виступає із різкою критикою не лише представників дошкільного виховання, з якими раніше співробітничала. Вона критикує діяльність “Харківської школи” педології, виступає проти представників української педологічної науки, які були відомі своїми оригінальними ідеями не лише в Україні, а й далеко за її межами. Нагадаємо, що вона також мала відношення до цієї школи, бо, як і всі, була в свій час педологом.

“Класово-ворожа націоналістична позиція, підрив політехнічної школи, підрив у галузі теорії дошкільного виховання” – такими епітетами наділила А.І.Гендрихівська “Харківську школу”. Вона публічно засуджує свою причетність до неї, відмовляється від неї, і обіцяє переглянути свої погляди: “Лише ухвала ЦК КП(б)У про УНДП та ухвала листопадового пленуму ЦК і ЦКК КП(б) У допомогли мені усвідомити політичну ворожість “Харківської школи” як школи войовничого фашизму...”, – стверджує вона у статті [4: 56].

Звичайно, важко сказати, наскільки щирими були її слова, самозвинувачення. Нові постанови партії, нові правила більшовицького режиму, суцільний терор поставили інтелігенцію в скрутне становище, багато педагогів змушені були так писати, бо не мали вибору, вони рятували своє життя.

А.І.Гендрихівська, як і багато інших, не тільки змушена була критикувати інших, а й критикувала власні педагогічні роботи, публічно відмовляючись від думок, ідей, вчинків. Прикладом тому є саморецензія на власний посібник “Про літні дошкільні майдани” (1932). Аргументом для самоперегляду й самоосуду є той факт, як стверджує А.І.Гендрихівська, що в Україні це був єдиний посібник для працівників дошкільних майданчиків, і тому він повинен бути критично оцінений крізь призму постанов ЦК ВКП(б).

Антоніна Іванівна вважала, що характерними рисами цієї книги є лівацькі “збочення і заскоки”, неправильне розуміння політики і завдання партії. Критиці підлягає кожна сторінка, кожний засіб, метод. За словами автора, цілком неправильно висвітлюються шляхи політехнізації дошкільної установи. І, як рекомендує А.І.Гендрихівська, книжкою можна користуватися лише при умові критичного ставлення, а молодим працівникам цю книгу зовсім не давати, “бо вона може сприяти шкідливим викривленням їхньої роботи” [5: 74].

Вітаючи Антоніну Іванівну з 25-ти річчям педагогічної діяльності, відомий педагог А.Зільберштейн так охарактеризував діяльність А.І.Гендрихівської: “від загальних ідей про трудову соціальну школу до конкретних уяв про окремі форми роботи в справі соціального виховання, від індивідуальної педології до вивчення дитячого колективу, бурхливе захоплення дитячим рухом і серйозна робота щодо вивчення його, від педоцентризму до широкого соціального тямлення справ народної освіти, – ось той шлях, що ним Гендрихівська йшла в своїй педагогічній роботі” [6: 81].

У післявоєнний час ім’я Антоніни Іванівни Гендрихівської зникає. Досі не відома її подальша діяльність.

Дату смерті й місце захоронення встановити не вдалося.

Постать Антоніни Іванівни Гендрихівської, її громадсько-педагогічна діяльність до цього часу маловідомі широкому загалові, хоча і заслуговують на ретельне дослідження у контексті розвитку суспільного дошкільного виховання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гендрихівська А.І. Як ми журнал видавали // Радянська освіта. – 1925. – № 1. – С. 36–38.
2. Гендрихівська А.І. Закріплення дитмайданів на постійні заклади // За комуністичне виховання дошкільника. – 1931. – № 4–5. – С. 19–20.
3. Гендрихівська А.І. Стара гувернантка чи радянська вихователька // Друг дітей. – 1930. – № 19. – С. 2–3.
4. Гендрихівська А.І. Очистимо дошкільний фронт від шкідливого ворожого впливу “Харківської школи” // За комуністичне виховання дошкільника. – 1934. – № 2. – С. 56.

5. Гендрихівська А.І. Літні дошкільні майдани (авторецензія) // За комуністичне виховання дошкільника. – 1932. – № 7–8. – С. 74–75.
6. Зільберштейн А. До 25-річчя педагогічної діяльності // Радянська освіта. – 1928. – № 1. – С. 81.

УДК 371

Шевченко С.М.

ВКЛАД Я. Б. РЕЗНІКА У РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ РАДЯНСЬКОЇ ДИДАКТИКИ

Серед учених-педагогів України помітне місце зайняв вітчизняний вчений і педагог, професор Українського науково-дослідного інституту педагогіки Академії педагогічних наук України (колишнього УНДПУ), перший доктор педагогічних наук на Україні – Резнік Яків Борисович. Його ім'я у вітчизняний час було широко відоме не лише на Україні, а й за її межами як автора глибоких праць з питань теорії та історії педагогіки, дидактики, методичних посібників і підручників. Він був одним із фундаторів радянської педагогіки на Україні.

Я. Б. Резнік був головним науковцем Наркомосу УРСР і обирався чотири рази депутатом, спочатку Одеської міської ради в 20-х роках і Київської міської ради Печерського району в 30-40-х роках, а також організатором дитячих та вищих навчальних закладів у 20–40-х роках. Потрібно зазначити велику і наполегливу науково-педагогічну, а також громадсько-організаційну діяльність, яка сприяла підвищенню рівня педагога у різноманітних громадських спілках. Організаторські починання Я. Б. Резніка були високо оцінені його сучасниками. Ось як згадує про нього відомий український талановитий педагог-практик і вчений, доктор педагогічних наук, професор, один із провідних учасників “шестидесятницького” руху в українській педагогіці – М. Ю. Красовицький (він сам був безпосереднім учасником подій і минулого (останні 40-50 років), які відбувалися в українській педагогіці). Зокрема, як шукали космополітів в університетах та в інших вищих закладах Києва. Автор пригадує, коли зняли з роботи і жорстоко розкритикували завідуючого кафедрою Київського педагогічного інституту професора Я. Б. Резніка.

Зі спогадів М. Ю. Красовицького відомо, що на четвертому курсі Київського університету навчалась дочка професора Я. Б. Резніка – Єва “красива круглолиця дівчина із сумними карими очима і великою чорною косою” [1: 11]. На загальних факультетських комсомольських зборах від неї вимагали відмовитися від батька і осудити його за антипатріотизм “До цього часу я чую істеричні виступи наших “ідейних” підлабузників, які із “великодушністю захищали” Державу від розбитої, униженої нещасної дівчинки. У кінці вона сказала: “Можливо, мій тато і допустив помилку, цитуючи буржуазних вчених, але я його не рахую антипатріотом” [1: 12]. Малося на увазі те, що він багато друкувався єврейською мовою, але саме це і потрібно відмітити, тому що Яків Борисович Резнік не боявся бути євреєм і не приховував своєї національності. Він вважав себе достойним українцем єврейського походження.

Я. Б. Резнік народився 23 квітня 1892 р. в м. Чорнобилі Київської губернії у родині педагогів. Його сім'я: це старший брат Л. Б. Резнік (у вітчизняний час був відомим єврейським письменником), тато і мама були поважними людьми, вчителями у місцевій Чорнобильській школі, а його рідний дідусь був відомим ученим-талмудистом. Яків Резнік спочатку навчався в початковій, середній та вищій школі. У 1905 р. поступив до Чорнобильських курсів, де продовжував поглиблене вивчення шести мов: російської, української, латинської, німецької, англійської і французької мов, які закінчив у 1909 році.

Протягом 1909–1928 рр. він викладав у школах м. Чорнобиля (в народній єврейській школі) єврейську мову “ідіш” (спочатку він починав викладати мову “ідіш” як наукову мову – мовознавство (писемну), а згодом викладав мову “іврїт” – літературну (розмовну)); м.